

Monika Musiał-Malago'

Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Wydział Gospodarki i Administracji
Publicznej, Katedra Gospodarki Regionalnej, ul. Rakowicka 27, 31-510 Kraków,
musialm@uek.krakow.pl

PROBLEMATYKA IDENTYFIKACJI I POMIARU PROCESU KURCZENIA SIĘ MIAST

Abstract: Methodological Aspects of Identification and Measuring Shrinking. Since the second half of the 20th century many cities in Poland lose population and the rate is more than likely to increase in future. The determinants that have the greatest impact on the process of shrinking cities are those related to economic transformation and restructuring of the so called traditional industry and consequences of the second demographic transition. In general, it can be distinguished a few main drivers for shrinkage of cities: transformation, suburbanization, demographic change (e.g. falling birth rates, outmigration in rural depopulation areas), environmental pollution. Shrinkage is a varied phenomenon because of its multidimensional, multi-scalar and multitemporal character. But the multifaceted character of these processes renders their recognition and estimation difficult.

The purpose of the article is to identify the sorts of shrinking cities and to presents method of measuring this process. This paper presents the differentiation of shrinking cities process in Poland on the basic of selected empirical indicators. A detailed analysis was conducted in cities with more than 100 thousand inhabitants in the period of 2000–2017.

Keywords: urban shrinkage, depopulation, cities, Poland

JEL codes: R1 (R12, R19)

Wprowadzenie

Przemiany społeczno-gospodarcze i instytucjonalne zaistniałe w Polsce na przełomie XX i XXI w. w sposób szczególny wpłynęły na rozwój miast.

Skutkiem tych zmian stała się depopulacja miast, a również, jak dowodzi wielu badaczy, ich kurczenie się.

Tematem rozważań niniejszego opracowania jest identyfikacja procesu kurczenia się miast oraz próba jego pomiaru. Autorka dokonała delimitacji miast kurczących się w oparciu o definicję sformułowaną przez Międzynarodową Sieć Badawczą ds. Kurczących się Miast (SCIRN – *Shrinking Cities International Research Network*). Obszar badawczy ograniczono do miast liczących powyżej 100 tys. mieszkańców. W celu oceny zróżnicowania procesu kurczenia się miast przeprowadzono analizę porównawczą wybranych jednostek w latach 2000 i 2017. Wybrane do analizy wskaźniki służą do oceny badanego procesu.

1. Identyfikacja procesu kurczenia się miast – podejście teoretyczne

Proces kurczenia się miast zajmuje od wielu lat ważne miejsce w opracowaniach naukowych zagranicznych specjalistów w zakresie demografii, ekonomii czy planowania przestrzennego i urbanistyki. Pojęcie kurczenia się miast ma podbudowę naukową głównie w publikacjach zagranicznych, m.in. Couch i in. [2005]; Haase [2008], Haase i in. [2009, 2014]; Bernt [2007]; Mykhnenko, Turok [2007, 2008]; Pallagast i in. [2009]; Martinez-Fernandez i in. [2011, 2012, 2014]; Wiechmann, Wolf [2013]. W polskim dorobku naukowym na uwagę zasługuje przede wszystkim opracowanie Stryjakiewicza [2014], prace Kantor-Pietragi [2014a, b], Krzysztofika i in. [2012], Krzysztofika [2013], Zborowskiego [2012]. Kurczące się miasta stały się również przedmiotem międzynarodowych projektów badawczych, m.in. projektu realizowanego w ramach 7 Programu Ramowego Unii Europejskiej¹ *Zarządzanie procesem kurczenia się w kontekście europejskim* czy projektu CIRES² *Propagowanie wiedzy na temat strategii regeneracji w kurczących się miastach Europy* zrealizowanego w ramach badania COST Action. Ponadto na szczeblu międzynarodowym powstały opracowania, które naświetlają sytuację miast borykających się z problemem depopulacji, m.in. raport Organizacji Narodów Zjednoczonych HABITAT 2008 czy sporządzony dla administracji rządowej w Polsce raport senacki na temat zarządzania miastem kurczącym się [Zarządzanie... 2013].

¹ Shrink Smart – The Governance of Shrinkage within a European Context.

² COST – Europejski Program Współpracy w dziedzinie Badań Naukowo-Technicznych. W ramach akcji COST został zrealizowany projekt CIRES – *Cities Regrowing Smaller. Fostering Knowledge on Regeneration Strategies in Shrinking Cities Across Europe (Propagowanie wiedzy na temat strategii regeneracji w kurczących się miastach Europy)*.

Mianem kurczenia się miast określono proces długookresowego spadku liczby jego ludności związany z regresem bazy ekonomicznej miasta. Przejawia się on w różny sposób w przestrzeni miasta w odmiennych warunkach historycznych, geograficznych i społeczno-ekonomicznych [Stryjakiewicz i in. 2014: 9–12; Radzimski 2015: 671].

SCIRN definiuje miasto kurczące się jako obszar zurbanizowany charakteryzujący się dużą gęstością zaludnienia, w którym ma miejsce spadek liczby ludności trwający powyżej 5 lat. Wspomniany ubytek ludności przekracza w ujęciu rocznym 0,15%. Kurczące się miasto to również taki obszar miejski, który przeżywa regres z uwagi na kryzys strukturalny będący wynikiem zachodzącego procesu transformacji gospodarczej [Stryjakiewicz i in., 2014: 11–12].

Z kolei w badaniach COST Action za miasto kurczące się uznano takie, które spełnia następujące kryteria:

- duża gęstość zaludnienia (przynajmniej 5000 mieszkańców),
- spadek liczby ludności miasta, wyraźna depopulacja trwająca ponad dwa lata,
- obserwowane w mieście symptomy kryzysu strukturalnego będącego wynikiem zachodzącej transformacji funkcjonalnej.

W literaturze przedmiotu wyróżnia się dwa aspekty tego procesu, tj. kurczenie się rzeczywiste i pozorne. Rzeczywiste kurczenie się miasta oznacza, że spadek liczby ludności zachodzi w mieście i jego otoczeniu. Z kolei pozorne kurczenie się miasta to ubytek ludności miejskiej kompensowany wzrostem liczby ludności w jego otoczeniu suburbanalnym [Kantor-Pietraga i in. 2014a: 163–164].

Jak wspomniano, intensywność kurczenia się miast najczęściej wyrażana jest poprzez spadek liczby ludności, jednak wyjaśnienie istoty i próba indentyfikacji konsekwencji tego procesu dla obszarów zurbanizowanych wymaga szczegółowych badań [Haase i in. 2013].

Rozwój demograficzny Polski w latach 90. ubiegłego wieku uległ wyraźnemu zahamowaniu i poważnym przeobrażeniom w porównaniu do lat poprzednich. Liczba ludności w kraju rozpoczęła trend regresyjny, koncentrując ubytek populacji głównie na obszarach miejskich. Liczba ludności wiejskiej, choć z różnym natężeniem w regionach, wykazuje ogólnie tendencję wzrostową. Należy jednak zaznaczyć, że wzmożony napływ ludności na obszary wiejskie ma miejsce szczególnie w sąsiedztwie dużych miast na skutek nasilającego się zjawiska suburbanizacji. Z kolei w większości wsi oddalonych od miasta lub we wsiach położonych peryferyjnie widoczny jest spadek liczby ludności, zaś saldo migracji ma na ogół wartości ujemne [Bański 2008: 93–102]. Niekorzystne zmiany ludnościowe są wynikiem występowania procesów o różnej genezie. Wśród nich wymienia się m.in. nasilające się migracje

ludności, szybciej starzejące się miasta, spadek dzietności w miastach, ujemny przyrost naturalny [Śleszyński 2016].

Zjawiska związane z ogólnymi zmianami demograficznymi czy społecznymi to główne przyczyny kurczenia się miast. Jednak złożoność tego procesu i jego skutki wymagają bardziej kompleksowego podejścia, tj. uwzględnienia wskaźników społeczno-ekonomicznych. Proces ten dotyczy szczególnie miast, które przeżywają kryzys ekonomiczny związany z upadkiem przemysłu tradycyjnego. Obecnie w ośrodkach, w których działalność przemysłowa była wiodąca lub silnie współdziałająca, obserwuje się ujemny przyrost naturalny i saldo migracji. Miasta o największym dziś tempie depopulacji były w poprzednim systemie ustrojowym typowymi monokulturami przemysłowymi. W warunkach gospodarki rynkowej tradycyjny profil produkcji przemysłowej nie sprzyjał efektywności działalności, dlatego też większość zakładów przemysłowych stanęła przed koniecznością likwidacji.

Badania wskazują na kilka głównych i współwystępujących przyczyn kurczenia się miast, tj.: skutki związane z transformacją ekonomiczną, deindustrializację, globalizację, przemiany strukturalne, suburbanizację, przemiany demograficzne, konsekwencje drugiego przejścia demograficznego czy skażenie środowiska naturalnego [Haase 2013: 32; Wiechmann i in. 2014: 16]. Należy zaznaczyć, że czynniki te mogą występować pojedynczo lub w powiązaniu ze sobą, w każdym mieście inaczej. Ponadto czynniki, które są podstawą rozwoju społeczno-gospodarczego jednych miast, mogą być przyczyną kurczenia się w innych [Wu, Martinez-Fernandez 2009].

W badaniach dotyczących kurczących się miast podkreśla się, że proces ten jest niewątpliwie zjawiskiem negatywnym. Skutki tego procesu mogą mieć bowiem różny charakter. Towarzyszą mu zmiany w wielu przekrojach, m.in. demograficznym, społecznym, ekonomicznym oraz przestrzennym. Mają one niekorzystny wpływ na rozwój obszarów miejskich, gdzie procesy te zachodzą [Harańczyk 2015: 198–202; Jopek 2018: 188–189; Musiał-Malago' 2018a: 93, 2018b: 64–65].

Do demograficzno-społecznych konsekwencji zalicza się m.in. takie czynniki jak:

- spadek liczby mieszkańców miasta wynikający z naturalnych procesów demograficznych, migracji zarobkowej i procesów suburbanizacyjnych,
- starzenie się społeczeństwa (wzrost obciążenia demograficznego),
- ubożenie społeczeństwa,
- postępująca segregacja przestrzenna mieszkańców,
- feminizacja społeczeństwa, szczególnie w starszych grupach wiekowych z powodu nadumieralności mężczyzn,
- wzrost liczby jednoosobowych gospodarstw domowych,

- spadek liczby uczniów szkół podstawowych, trudności w funkcjonowaniu szkół,
- wzrost zapotrzebowania na świadczenia pomocy środowiskowej i instytucjonalnej,
- wzrost zapotrzebowania na usługi zdrowotne.

W obszarze konsekwencji gospodarczych należy wymienić:

- kurczenie się rynku nieruchomości, spadek wartości kapitałowej nieruchomości i liczby potencjalnych klientów rynku nieruchomości (niższy popyt na mieszkania),
- obniżenie poziomu inwestycji,
- spadek liczby podmiotów gospodarczych,
- ograniczenie bazy ekonomicznej miasta, destabilizacja ekonomiczna,
- zmniejszenie zasobów siły roboczej (ograniczenie wymiaru rynku pracy), wzrost stopy bezrobocia,
- spowolnienie rozwoju lub regres rynku konsumpcyjnego z powodu procesów depopulacyjnych (zmniejszający się popyt na dobra i usługi),
- spadek dochodów własnych miast (malejące wpływy z podatków),
- wzrost wydatków budżetowych (m.in. rosnące koszty transportu miejskiego i utrzymania infrastruktury technicznej, wzrost wydatków na utrzymanie rosnącej grupy poprodukcyjnej, m.in. na służbę zdrowia i opiekę społeczną),
- nadmierne obciążenie systemu emerytalnego,
- zmniejszenie potencjału i atrakcyjności miasta.

Wśród negatywnych zmian w przestrzeni miejskiej powstałych w wyniku procesu kurczenia się miast należy wyróżnić m.in. takie, jak:

- degradacja tkanki miejskiej, wzrost liczby pustostanów, degradacja terenów i obiektów nieużywanych,
- utrata znaczenia dzielnic śródmiejskich,
- degradacja fizyczna i estetyczna substancji mieszkaniowej,
- perforacja struktur przestrzennych (wyburzanie budynków oraz całych zespołów zabudowy o niskim standardzie),
- segregacja przestrzenna,
- niska jakość przestrzeni publicznych,
- spadek gęstości zaludnienia.

2. Proces kurczenia się miast

W celu wyznaczenia miast kurczących się wykorzystano definicję przyjętą przez SCIRN. Badaniem objęto miasta liczące powyżej 100 tys. mieszkańców. Identyfikację potencjału demograficznego przeprowadzono w latach

2000–2017. Wśród wybranych do badania miast wyróżniono ośrodki, w których ubytek ludności występował w sposób ciągły bądź przynajmniej w jednym z pięcioleci. Spośród 39 ośrodków liczących powyżej 100 tys. mieszkańców 30 zostało dotkniętych tym procesem. Uwzględniając kierunki i natężenie zmian liczby ludności wyróżniono miasta trwale i czasowo kurczące się³. Pierwszy typ miast cechuje się spadkiem populacji wynoszącym ponad 0,15% w ujęciu rocznym w całym analizowanym okresie. Typ ten obejmuje 27 miast, tj.:

- 17 miast liczących od 100 000 do 200 000 mieszkańców, w tym: Bielsko-Biała, Bytom, Chorzów, Dąbrowę Górniczą, Elbląg, Gliwice, Kalisz, Kielce, Legnicę, Opole, Płock, Rudę Śląską, Rybnik, Tarnów, Wałbrzych, Włocławek, Zabrze;
- 5 miast o liczbie ludności mieszczącej się w przedziale 200 000–300 000, tj. Częstochowę, Katowice, Radom, Sosnowiec, Toruń;
- 3 miasta liczące od 300 000 do 500 000 mieszkańców: Bydgoszcz, Lublin, Szczecin;
- 2 miasta liczące powyżej 500 000 mieszkańców, tj.: Łódź, Poznań.

Drugi typ tworzą miasta, w których liczba mieszkańców w latach 2000–2017 zmalała o ponad 0,15%, odnotowano jednak w ośrodkach tych przynajmniej jedno pięciolecie stabilizacji (zmiany na poziomie od $-0,15\%$ do $+0,15\%$) lub nawet wzrostu wielkości populacji ($>0,15\%$). Do grupy tej zakwalifikowały się 2 miasta liczące od 100 000 do 200 000 mieszkańców (Koszalin i Tychy) oraz 1 ośrodek miejski z liczbą ludności mieszczącą się w granicach 200 000–300 000 (Gdynia).

Dynamikę badanego zjawiska i jego rozwój w czasie zmierzono za pomocą indeksów statystycznych, takich jak: przyrosty absolutne jednopodstawowe, przyrosty łańcuchowe i indeksy dynamiki łańcuchowej. Przyrosty lub indeksy jednopodstawowe informują, o ile (lub w jakim stosunku) wzrosła lub spadła wielkość zjawiska w analizowanym okresie wobec jego wartości z jednego ustalonego okresu (w stosunku do roku bazowego). Wykorzystanie indeksów łańcuchowych służy zaś do badania zmian, jakie nastąpiły w poziomie zjawiska w analizowanym okresie, wobec jego wartości z okresu poprzedniego. Obliczając przyrosty absolutne łańcuchowe, można wskazać, o ile wzrosła bądź spadła wielkość zjawiska w analizowanym okresie w stosunku do roku poprzedniego [Bobowski 2004: 97–103; *Analiza...* 2018].

W 2000 r. badane miasta zamieszkiwało 6 802 933 osób i przez kolejne lata liczba ta systematycznie się zmniejszała, osiągając na koniec 2017 r.

³ Typologię miast kurczących się zastosował T. Stryjakiewicz. Autor wyodrębnia trzy rodzaje miast kurczących się, a mianowicie trwale czasowo i epizodycznie kurczące się [Stryjakiewicz i in. 2014: 11; Wiechmann, Wolff 2014: 23]. W przyjętym przez autorkę okresie badawczym wśród miast liczących powyżej 100 tys. mieszkańców nie występują miasta kurczące się epizodycznie.

6 256 071 (spadek o 8,0%). Największy bezwzględny ubytek ludności zanotowała Łódź, co przełożyło się na jej spadek na liście największych miast Polski z drugiej pozycji na trzecią – po Krakowie. Zintensyfikowane zmiany liczby ludności odnotowano w 8 badanych miastach, gdzie ubytek ludności w latach 2000–2017 przekroczył 10%. W tej grupie znalazły się ośrodki miejskie, tj.: Bytom (–14%), Wałbrzych (–13,7%), Łódź (–13,5%), Sosnowiec (–13%), Gliwice (–11,6%), Zabrze (–11,5%), Częstochowa (–11,4%) i Katowice (–10,4%). Najmniejszy spadek liczby ludności sięgający do 3% odnotowano w 4 miastach, tj. Koszalinie (–1,1%), Opolu (–1,8%), Gdyni (–2,8%), Rybniku (–2,9). W pozostałych ośrodkach miejskich spadek liczby ludności mieścił się w przedziale od 3,0 do 10,0% (tab. 1).

Za pomocą przeciętnych indeksów łańcuchowych wskazano średnie roczne tempo zmian w poziomie badanego zjawiska w kolejnym okresie w stosunku do roku poprzedniego. Z przeprowadzonych analiz wynika, że w latach

Tabela 1

Kurczenie się miast w Polsce – wybrane indeksy statystyczne

Województwo	Miasta kurczą- ce się (powyżej 100 tys. miesz- kańców)	Zmiana liczby ludności w latach 2000–2017 – spadki absolutne (2000 – rok bazowy)	Spadek liczby mieszkańców w latach 2000–2017 – przyrosty absolutne jednostawowe	Średnie tempo zmian liczby ludności w latach 2000–2017 – przeciętne indeksy łańcuchowe (w%)
Dolnośląskie	Legnica	7092	–6,6	0,40
	Wałbrzych	18054	–13,7	0,86
Kujawsko- pomorskie	Bydgoszcz	23363	–6,2	0,38
	Toruń	7632	–3,6	0,22
	Włocławek	10081	–8,3	0,51
Lubelskie	Lublin	19083	–5,3	0,32
Lubuskie	–			
Łódzkie	Łódź	107996	–13,5	0,85
Małopolskie	Tarnów	11172	–9,2	0,57
Mazowieckie	Płock	7793	–6,1	0,37
	Radom	15926	–6,9	0,42
Opolskie	Opole	2287	–1,8	0,10
Podkarpackie	–			
Podlaskie	–			
Pomorskie	Gdynia	7081	–2,8	0,17

Śląskie	Katowice	34363	-10,4	0,64
	Bielsko-Biała	7106	-4,0	0,24
	Bytom	27413	-14,0	0,88
	Chorzów	9687	-8,2	0,50
	Częstochowa	28757	-11,4	0,71
	Dąbrowa Górnicza	11737	-8,8	0,54
	Gliwice	23783	-11,6	0,72
	Ruda Śląska	13702	-9,0	0,55
	Rybnik	4089	-2,9	0,17
	Sosnowiec	30473	-13,0	0,82
	Tychy	5252	-3,9	0,24
	Zabrze	22762	-11,5	0,72
	Świętokrzyskie	Kielce	16665	-7,8
Warmińsko- -mazurskie	Elbląg	7410	-5,8	0,35
Wielkopolskie	Poznań	43621	-7,5	0,46
	Kalisz	8479	-7,7	0,47
Zachodnio- pomorskie	Szczecin	12774	-3,1	0,18
	Koszalin	1229	-1,1	0,07

– miasta nie występują

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS [Bank... 2010, 2017].

2000–2017 największe zmiany liczby ludności miały miejsce w Bytomiu (spadek o przeciętne 0,88%), Wałbrzychu (0,86%), Łodzi (0,85%) i Sosnowcu (0,82%). Jedynie w Koszalinie liczba ludności spadała z roku na rok o przeciętne 0,07% (tab. 1).

W dalszej części opracowania dokonano próby pomiaru procesu kurczenia się wyodrębnionych miast. Do porządkowania ośrodków pod względem analizowanego kryterium zastosowano metodę standaryzowanych sum [Zeliaś 2000: 98]. Badanie przeprowadzono w układzie dynamicznym w świetle wybranych parametrów oraz dokonano klasyfikacji tego zjawiska na podstawie wydzielonych typów. Klasyfikacja obiektów za pomocą metod wielowymiarowej analizy porównawczej wymaga wyspecyfikowania zestawu wskaźników charakteryzujących te obiekty ze względu na tematykę podjętych badań. Cechy przyjęte do analizy powinny być jednoznacznie zdefiniowane, ujmować najbardziej istotne właściwości analizowanych zjawisk oraz zachowywać

proporcje pomiędzy rangą merytoryczną a liczbą cech reprezentujących dany aspekt badanego zjawiska [Grabiński 1992: 102].

Zastosowana metoda badawcza polega na budowie syntetycznego indeksu będącego uśrednioną wartością znormalizowanych wartości wskaźników cząstkowych. Cechuje się ona prostotą oraz małą utratą informacji podczas agregacji. Czynności składające się na procedurę statystyczną to kolejno: dobór cech empirycznych, normalizacja zmiennych, obliczenie wskaźnika syntetycznego, określenie stopnia kurczenia się miast⁴. Zhierarchizowane jednostki pogrupowano na klasy podobnego poziomu. Granice przedziałów zostały wyznaczone na podstawie średniej wartości względnego taksonomicznego miernika i jego odchylenia standardowego [Kałuża 2011: 115]. Identyfikacji przejawów procesu kurczenia się miast dokonano na podstawie 12 wskaźników. Zaprezentowane zmienne służące do badania stanowią jedynie pewną propozycję. Zostały dobrane w taki sposób, aby możliwie jak najszerszej ujmowały badane zjawisko. Wybrano zmienne uzasadnione merytorycznie oraz spełniające właściwości diagnostyczne i identyfikujące.

Dobór wskaźników charakteryzujących ten proces sprawia wiele trudności, bowiem, jak wspomniano, *shrinking cities* jest procesem złożonym. Zmiany demograficzne nie odzwierciedlają wielowymiarowego charakteru kurczenia się miast. Aby móc wskazać interakcje zachodzące między ewolucjami demograficznymi, ekonomicznymi i przestrzennymi, konieczne jest uwzględnienie wskaźników łącznie. Zatem w niniejszych badaniach przyjęto podejście ukierunkowane na wyznaczenie układu aspektów łącznie operacjonalizujących ten proces. Dla każdego z tych zakresów zaproponowano różne cechy, które go charakteryzują (tab. 2). Należy podkreślić, że odpowiedni dobór wskaźników opisujących analizowane zjawisko ma zasadniczy wpływ na otrzymane wyniki badań.

Na bazie obliczonych wskaźników wyodrębniono cztery grupy typologiczne miast zróżnicowanych pod względem procesu kurczenia się (tab. 3). Każde miasto w zależności od uzyskanych wartości poszczególnych wskaźników w danej grupie zostało zakwalifikowane do jednej z czterech klas, tj. od klasy I oznaczającej najslabiej zachodzące procesy kurczenia się miast, po klasę IV, w której procesy te są szczególnie zintensyfikowane.

W 2000 r. najwyższą pozycję w grupie badanych miast, a więc tam, gdzie najslabiej zachodziły procesy kurczenia się, odnotowano w Poznaniu. Na kolejnej pozycji znalazły się: Płock, Bielsko-Biała, Kalisz, Gdynia. Nieco niższe

⁴ W celu zapewnienia porównywalności danych w obliczeniach oparto się na obiektookresach [Zeliaś 2000: 98], wyznaczono kostkę zmiennych charakteryzujących proces kurczenia się miast, gdzie oś x przedstawia wymiar obiektów, oś y wymiar zmiennych, zaś oś t wymiar czasu. Macierz obserwacji przyjmuje postać $X = [X^{(1)} X^{(2)}]$, gdzie $X^{(1)}$ to macierz obserwacji z 2000 r., $X^{(2)}$ – macierz obserwacji z 2017 r.

Tabela 2

Wykaz cech empirycznych identyfikujących proces kurczenia się miast

Wskaźniki przyjęte do badania	
Demograficzne	udział ludności w wieku poprodukcyjnym
	przyrost naturalny na 1000 ludności
	saldo migracji na 1000 ludności
	wymeldowania z miast na 1000 ludności
Gospodarcze	podmioty zarejestrowane w systemie REGON na 10 tys. osób
	pracujący na 1000 ludności
	stopa bezrobocia
	ludność pozostająca bez pracy dłużej niż 1 rok na 100 bezrobotnych
Przestrzenne	gęstość zaludnienia miast
	liczba mieszkań oddanych do użytku na 1000 mieszkańców
	liczba wydanych pozwoleń na budowę dla budynków mieszkalnych na 10 tys. mieszkańców
	pustostany na 1000 mieszkań

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 3

Zróznicowanie procesu kurczenia się miast w Polsce – klasyfikacja na podstawie wskaźnika syntetycznego

Klasa	Charakterystyka klasy	Proces kurczenia się miast w Polsce – wskaźnik syntetyczny	
		2000	2017
I	miasta w najmniejszym stopniu dotknięte procesem kurczenia się	Poznań, Płock, Bielsko-Biała, Kalisz, Gdynia	Poznań, Opole, Lublin, Bielsko-Biała, Szczecin
II	miasta, w których proces kurczenia się jest identyfikowany na średnim poziomie	Szczecin, Lublin, Kielce, Bydgoszcz, Toruń, Katowice, Wrocław, Częstochowa, Łódź, Opole, Legnica	Tychy, Gdynia, Koszalin, Katowice, Toruń, Kielce, Bydgoszcz, Rybnik, Legnica, Kalisz
III	ośrodki, w których zachodzą silne procesy kurczenia się	Radom, Rybnik, Tarnów, Elbląg, Koszalin, Tychy, Sosnowiec, Gliwice, Chorzów, Dąbrowa Górnicza	Chorzów, Gliwice, Częstochowa, Radom, Płock, Elbląg, Zabrze, Tarnów, Łódź, Ruda Śląska, Dąbrowa Górnicza
IV	miasta, w których proces kurczenia się ma największy wymiar	Wałbrzych, Zabrze, Bytom, Ruda Śląska	Sosnowiec, Wrocław, Wałbrzych, Bytom

Źródło: Opracowanie własne.

wartości wskaźników syntetycznych odnotowano w 11 ośrodkach miejskich, tj. Szczecinie, Lublinie, Kielcach, Bydgoszczy, Toruniu, Katowicach, Włocławku, Częstochowie, Łodzi, Opolu i Legnicy. Niskie wartości uzyskanej miary syntetycznej, a tym samym świadczące o silnych procesach kurczenia się, przyjęły miasta: Radom, Rybnik, Tarnów, Elbląg, Koszalin, Tychy, Sosnowiec, Gliwice, Chorzów, Dąbrowa Górnicza. Na najniższym poziomie uzyskanej miary syntetycznej (grupa IV), zatem tam, gdzie proces ten ma największy wymiar, uplasowały się miasta: Wałbrzych, Zabrze, Bytom, Ruda Śląska (tab. 3).

W 2017 r. do grupy I o najwyższym dodatnim wskaźniku syntetycznym, a więc w najmniejszym stopniu dotkniętej tym procesem, zakwalifikowano miasta: Poznań, Opole, Lublin, Bielsko-Biała, Szczecin. Z kolei spośród rozpatrywanych miast najwyższym stopniem zaawansowania badanego procesu odznaczały się z punktu widzenia dobranego zespołu cech ośrodki, takie jak: Bytom, Wałbrzych, Włocławek, Sosnowiec (tab. 3).

Skala badanego procesu wśród przyjętych do analizy miast jest zróżnicowana. Należy zaznaczyć, że w 2017 r. większość badanych miast charakteryzowała się znacząco niższymi niż w 2000 r. wskaźnikami kurczenia się. Świadczy to o próbach podejmowania przez władze tych miast działań naprawczych zmierzających do odwrócenia negatywnych trendów związanych z procesem kurczenia się miast (tj. rewitalizacji obszarów miejskich czy tworzenia stref aktywności gospodarczej). Jedynie w trzech miastach odnotowano wzrost wartości wskaźnika syntetycznego w okresie 2000–2017 (tj.: Włocławku, Sosnowcu i Łodzi).

Na podstawie przeprowadzonych badań można stwierdzić, że znaczną grupę miast kurczących się stanowią ośrodki przemysłowe. Miasta te w przeszłości były potężnymi ośrodkami przemysłów tradycyjnych. Ich gospodarka związana była z funkcjonowaniem dużych zakładów przemysłowych stanowiących ważne ośrodki zatrudnienia dla ludności tych miast. Załamanie gospodarcze związane ze zmianami systemowymi na przełomie lat 80. i 90. XX w. spowodowało trudności w funkcjonowaniu wielu przedsiębiorstw zlokalizowanych na terenach tych miast. Ośrodki te zostały dotknięte głębokim kryzysem społeczno-gospodarczym. Upadek wielkich zakładów przemysłowych wpłynął na skalę zatrudnienia, likwidację miejsc pracy. Napływ inwestycji i powstałe nowe podmioty gospodarcze zapewniły jedynie częściową kompensację podaży miejsc pracy.

Wśród kurczących się miast znalazły się również te, które cechują się silną suburbanizacją i rozwojem strefy podmiejskiej (m.in. Poznań). Należy zaznaczyć, że depopulacja miast spowodowana odpływem ludności do strefy podmiejskiej nie musi oznaczać kryzysu ekonomicznego tych miast, bowiem odpływająca z miasta ludność pozostaje z nim w silnym związku funkcjonalnym.

Podsumowanie

Na podstawie rozważań empirycznych można stwierdzić, że zjawisko kurczenia się badanych miast jest zróżnicowane. Najsilniej procesy te zachodzą w miastach, które nie mają zróżnicowanych funkcji. Należą do nich przede wszystkim dawne ośrodki tradycyjnego przemysłu. Zlokalizowane na ich terenach zakłady przemysłowe po 1990 r. w większości upadły, co skutkowało wzrostem liczby bezrobotnych, a w konsekwencji odpływem ludności. W nieco lepszej sytuacji znalazły się ośrodki zurbanizowane o dużym zróżnicowaniu branżowym i rozwiniętych usługach, także wyspecjalizowanych. Można wskazać również miasta kurczące się, które tracą mieszkańców na skutek procesu suburbanizacji. Dotyczy to głównie ośrodków wysoko rozwiniętych gospodarczo.

W badanych miastach (z wyjątkiem trzech) odnotowano spadek wartości wskaźnika syntetycznego w okresie 2000–2017. Jest to wynik próby podjęcia działań ze strony władz lokalnych i państwowych.

Zmiany demograficzne zachodzące w miastach niosą ze sobą wiele negatywnych konsekwencji dla jego gospodarki, a także dla zaspokojenia podstawowych potrzeb mieszkańców. Mogą wpływać na różne aspekty funkcjonowania miasta oraz na decyzje i działania zarządcze osób odpowiedzialnych za jej rozwój.

Literatura

- Analiza szeregów czasowych*, 2018 [http://demografia.uni.lodz.pl/dlstud/szeregi_czasowe_I.pdf; dostęp: 4.12.2018].
- Bank Danych Lokalnych*, 2010, 2017, GUS [www.stat.gov.pl].
- Bański J., 2008, *Wiejskie obszary problemów demograficznych*, [w:] *Wybrane zagadnienia systemów informacji przestrzennej i obszarów problemowych rolnictwa w Polsce*. Studia i Raporty IUNG – PIB, 12. Program Wieloletni 2005–2010. IUNG, Puławy.
- Bernt M., 2007, *Six years of ‘Stadtumbau Ost’ programme: difficulties of dealing with shrinkage*, [w:] *Shrinking Cities: Effects on urban ecology and challenges for urban development*, M. Langner, W. Endlicher (red.). Peter Lang, Berlin.
- Bobowski Z., 2004, *Wybrane metody statystyki opisowej i wnioskowania statystycznego*. Prace Dydaktyczne. WWSZiP, Wałbrzych.
- Couch C., Karecha J., Nuissl H., Rink D., 2005, *Decline and sprawl: An evolving type of urban development – observed in Liverpool and Leipzig*. *European Planning Studies*, 13.
- Grabiński T., 1992, *Metody taksonometrii*. Akademia Ekonomiczna w Krakowie, Kraków.
- Haase A., 2008, *Reurbanisation – an analysis of the interaction between urban and demographic changes as a comparison between European cities*. *Die Erde*, 139(4).

- Haase A., 2013, *No one-size-fits-all. O różnorodności kurczących się miast w Europie*, [w:] *Zarządzanie rozwojem miast o zmniejszającej się liczbie mieszkańców (w kontekście perspektywy finansowej 2014–2020)*. Kancelaria Senatu, Warszawa.
- Haase A., Maas A., Steinführer A., Kabisch S., 2009, *From long-term decline to new diversity: Socio-demographic change in Polish and Czech inner cities*. *Journal of Urban Regeneration and Renewal*, 3(1).
- Haase A., Rink D., Grossmann K., 2014, *Conceptualizing urban shrinkage*, *Environmental Planning*, 46.
- Harańczyk A., 2015, *Uwarunkowania i konsekwencje procesu kurczenia się miast w Polsce*, CeDeWu, Warszawa.
- Jopek D., 2018, *Procesy transformacji współczesnych miast na wybranych przykładach miast*, *Budownictwo i Architektura*, 18(2).
- Kałuża H., 2011, *Zróżnicowanie wskaźnika przedsiębiorczości w gminach powiatu siedleckiego*, [w:] *Finanse publiczne i rozwój przedsiębiorczości w regionach*, B. Filipiak (red.). *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu*, 38.
- Kantor-Pietraga I., Krzysztofik R., Runge J., Spórna T., 2014a, *Problemy zarządzania miastem kurczącym się na przykładzie Bytomia*, [w:] *Społeczna odpowiedzialność w procesach zarządzania funkcjonalnymi obszarami miejskimi*, T. Markowski, D. Stawasz (red.), *Biuletyn KPZK PAN*, 253.
- Kantor-Pietraga I., 2014b, *Systematyka procesu depopulacji miast na obszarze Polski od XIX do XXI wieku*. Uniwersytet Śląski, Katowice.
- Krzysztofik R., 2013, „Zagłada miasta” – projekt *Shrink Smart – The Governance of Shrinkage within an European context* na Uniwersytecie Śląskim, [w:] *Zarządzanie rozwojem miast o zmniejszającej się liczbie mieszkańców (w kontekście perspektywy finansowej 2014–2020)*, Senat Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa.
- Krzysztofik R., Runge J., Kantor-Pietraga I., 2012, *An Introduction to Governance of Urban Shrinkage. A Case of Two Polish Cities: Bytom and Sosnowiec*. WNoZ, Uniwersytet Śląski, Sosnowiec.
- Martinez-Fernandez C., Audirac I., Fol S., Cunningham-Sabat E., 2012, *Shrinking Cities: Urban Challenges of Globalization*. *International Journal of Urban and Regional Research*, 36,2.
- Martinez-Fernandez C., Pallagst K., Wiechmann T., 2014, *Shrinking Cities. International Perspectives and policy Implications*. Taylor & Francis.
- Martinez-Fernandez C., Recken D., 2011, *Why Do Cities Shrink?* *European Planning Studies*, 19(18).
- Musiał-Malago’ M., 2018a, *Kurczenie się miast Polski – analiza i pomiar zjawiska*. *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna*, 42.
- Musiał-Malago’ M., 2018b, *Wybrane aspekty kurczenia się miast w Polsce*. *Studia Miejskie*, 29.
- Mykhnenko V., Turok I., 2007, *The trajectories of European cities, 1960–2005*, *Cities, The International Journal of Urban Policy and Planning*, 24, 3.
- Mykhnenko V., Turok I., 2008, *East European cities: patterns of growth and decline, 1960–2005*. *International Planning Studies*, 13(4).
- Pallagst K. i in., 2009, *The future of shrinking cities – problems, patterns and strategies of urban transformation in a global context*. *Center for Global Metropolitan Studies*. Institute

- of Urban and Regional Development, and the Shrinking Cities International Research Network, Monograph Series, University of California.
- Radzimski A., 2015, *Między miastem kurczącym się a reurbanizacją. Zróżnicowanie rozwoju miast w Niemczech w latach 1995–2012*. Przegląd Geograficzny, 87, 4.
- Stryjakiewicz T., 2014, *Kurczenie się miast w Europie Środkowo-Wschodniej*. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Stryjakiewicz T., Jaroszewska E., Marcińczak S., Ogrodowczyk A., Rumpel P., Siwek T., Slach O., 2014, *Współczesny kontekst i podstawy teoretyczno-metodologiczne analizy procesu kurczenia się miast*, [w:] *Kurczenie się miast w Europie Środkowo-Wschodniej*, T. Stryjakiewicz (red.). Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Śleszyński P., 2016, *Delimitacja miast średnich tracących funkcje społeczno-gospodarcze*. Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, Warszawa.
- Wiechmann T., Wolf M., 2013, *Urban Shrinkage in a Spatial Perspective – Operationalization of Shrinking Cities in Europe 1990–2010*. AESOP-ACSP Joint Congress, Conference Paper, Dublin.
- Wiechmann T., Wolff M., 2014, *Skala i przestrzenne zróżnicowanie procesu kurczenia się miast w Europie na przełomie XX i XXI wieku*, [w:] *Kurczenie się miast w Europie Środkowo-Wschodniej*, T. Stryjakiewicz (red.). Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań.
- Wu T., Martinez-Fernandez C., 2009, *Shrinking Cities: A global Overview and Concerns about Australian Cases*, [w:] *The future of shrinking cities – problems, patterns and strategies of urban transformation in a global context*, K. Pallagst i in. (red.). IURD, Berkeley.
- Zarządzanie rozwojem miast o zmniejszającej się liczbie mieszkańców (w kontekście perspektywy finansowej 2014–2020)*, 2013, Senat Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa.
- Zborowski A., Soja M., Łobodzińska A., 2012, *Population trends in polish cities – stagnation, depopulation or shrinkage?* Prace Geograficzne, 130.
- Zeliaś A., 2000, *Taksonomiczna analiza przestrzennego zróżnicowania poziomu życia w Polsce w ujęciu dynamicznym*. Akademia Ekonomiczna w Krakowie, Kraków.